GSK S2 01

সংস্কৃত ব্যাকৰণ

দ্বিতীয় ষাণ্মাসিক

সংস্কৃত

খণ্ড ঃ ১

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ মণ্ডলী

অধ্যাপিকা মঞ্জুলা দেৱী, সংস্কৃত বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
অধ্যাপিকা সুদেষ্ণা ভট্টাচার্য্য, সংস্কৃত বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
ড° ইন্দিৱা শইকীয়া বৱা, সংস্কৃত বিভাগ, প্রাগজ্যোতিষ কলেজ

সমন্বয়ৱক্ষী ঃ ড° ইন্দ্রানী ডেকা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৱাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	*অৱিহণা যোগাইছে*
১, ২, ৩, ৪, ৬ আৰু ৭	অধ্যাপিকা সুদেষ্ণা ভট্টাচার্য্য সংস্কৃত বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
৫	ড° জগদীশ শর্মা সংস্কৃত বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

সম্পাদনা ঃ

বিষয়বস্তু সম্পাদনা ঃ ড° ভাৱতী গোস্বামী, সংস্কৃত বিভাগ, বি বৰুৱা কলেজ
গাঁথনিক সম্পাদনা ঃ ড° ইন্দ্রানী ডেকা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৱাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রথম প্রকাশ ঃ ডিচেম্বৰ, ২০১৭

This Self Learning Material (SLM) of the Krishna Kanta Handiqui State University is made available under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-ShareAlike4.0 License (International): http.//creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0.

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৱাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্রকাশিত।

মুখ্য কার্যালয় ঃ পাটগাঁও, ৱাণী গেট, গুৱাহাটী-৭৮১ ০১৭; Web : www.kkhsou.in
উপ-মুখ্য কার্যালয় ঃ হাউচ্‌ফেড কমপ্লেক্স, দিচপুৰ, গুৱাহাটী-৭৮১ ০০৬

এই শিক্ষণ সামগ্রী প্রস্তুতিৰ বাবে আর্থিক অনুদান আগবঢ়োৱা
দূৰ শিক্ষা ব্যুৰো, বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ওচৰত বিশ্ববিদ্যালয় কৃতজ্ঞ।

বিষয়সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ১ ঃ **সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশ** ৭ - ২৩

ব্যাকৰণৰ লক্ষণ; বেদাঙ্গৰ ৰূপত ব্যাকৰণ; পাণিনি পূৰ্ব্বৱৰ্তী বৈয়াকৰণসকল; পাণিনি ব্যাকৰণ; পাণিনিৰ পৰৱৰ্তী ব্যাকৰণ

অধ্যায় ২ ঃ **পাণিনি ব্যাকৰণ সম্প্রদায় —এটি আলোচনা** ২৪ - ৩৯

ত্রিমুনি ব্যাকৰণ; পাণিনি আৰু অষ্টাধ্যায়ী; কাত্যায়ন আৰু বার্ত্তিক; পতঞ্জলি আৰু মহাভাষ্য; পাণিনি সম্প্রদায়ৰ বিভিন্ন ব্যাকৰণ

অধ্যায় ৩ ঃ **অপাণিনীয় ব্যাকৰণ সম্প্রদায় —এটি আলোচনা** ৪০ - ৫৫

কাতন্ত্র ব্যাকৰণ; চান্দ্র ব্যাকৰণ; জৈনেন্দ্র ব্যাকৰণ; সাৰস্বত ব্যাকৰণ; সংক্ষিপ্তসাৰ ব্যাকৰণ; মুগ্ধবোধ ব্যাকৰণ; প্রয়োগ ৰত্নমালা ব্যাকৰণ; হৰিনামামৃত ব্যাকৰণ

অধ্যায় ৪ ঃ **পাণিনীয় প্রত্যাহাৰ** ৫৬ - ৬৯

মাহেশ্বৰ সূত্র বা শিৱসূত্র বা অক্ষৰ সমাম্নায়; প্রত্যাহাৰ গঠন প্রক্রিয়া; পাণিনি ব্যাকৰণত ব্যৱহাৰ হোৱা প্রত্যাহাৰসমূহ; প্রত্যাহাৰৰ ভূমিকা

অধ্যায় ৫ ঃ **শব্দৰূপ** ৭০ - ৮৮

কাৰক আৰু বিভক্তিৰ বিভাগসমূহ ঃ সুপ্ বিভক্তি; অজন্ত শব্দ ঃ পুংলিঙ্গ শব্দ, স্ত্রীলিঙ্গ শব্দ, ক্লীৱলিঙ্গ শব্দ; হলন্ত শব্দ ঃ পুংলিঙ্গ শব্দ, স্ত্রীলিঙ্গ শব্দ, ক্লীৱলিঙ্গ শব্দ; সর্বনাম শব্দৰ ৰূপ; বিশেষণ শব্দৰ ৰূপ; সংখ্যাবাচক শব্দৰ ৰূপ

অধ্যায় ৬ ঃ **সংস্কৃত সংখ্যাবাচক শব্দ** ৮৯ - ১০৩

সংস্কৃত সংখ্যাবাচক শব্দৰ বৈশিষ্ট্য, এক শব্দ, দ্বিশব্দ, ত্রিশব্দ আৰু চতুৰ্শব্দৰ ৰূপ, পঞ্চন্, ষষ্ আৰু অষ্টন্ শব্দৰ ৰূপ, বিংশতি আদি সংস্কৃত সংখ্যাবাচক শব্দৰ ৰূপ, ত্রিংশত্ আদি সংস্কৃত সংখ্যাবাচক শব্দৰ ৰূপ, শত আদি সংস্কৃত সংখ্যাবাচক শব্দৰ ৰূপ, সংখ্যাভিত্তিক কিছু বিশেষ সংস্কৃত শব্দ, সংস্কৃত সংখ্যাবাচক শব্দৰ তালিকা

অধ্যায় ৭ ঃ **ধাতুৰূপ** ১০৪ - ১২৮

সংস্কৃত ভাষাত ব্যৱহাৰ হোৱা কিছুমান ধাতুৰ সাধাৰণ ধাৰণা ঃ ধাতুৰ প্রকাৰ ভেদ, ধাতুৰ ৰূপৰ লগত পুৰুষৰ সম্বন্ধ, ক্রিয়াৰ কাল আৰু ল-কাৰ; গণ হিচাপে বিভিন্ন ধাতুৰ ধাৰণা আৰু ৰূপ ঃ ভ্বাদিগণীয় ধাতুৰ ৰূপ, অদাদিগণীয় ধাতুৰ ৰূপ, জুহোত্যাদিগণীয় ধাতুৰ ৰূপ, দিবাদিগণীয় ধাতুৰ ৰূপ, তুদাদিগণীয় ধাতুৰ ৰূপ, বহু প্রচলিত কিছু সংখ্যক ধাতুৰ ৰূপ

পাঠ্যবিষয়ৰ পৰিচয় ঃ সংস্কৃত ব্যাকৰণ

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে আগবঢ়োৱা ষাণ্মাসিক পদ্ধতিৰ স্নাতক পাঠ্যক্রমৰ ঐচ্ছিক আৰু প্রধান সংস্কৃত বিষয়ৰ দ্বিতীয় পাঠ্যবিষয়ৰ বাবে এই পাঠখিনি প্রস্তুত কৰা হৈছে। এই পাঠ্যবিষয়টিত সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। সেয়ে এই পাঠ্য বিষয়ৰ নামকৰণ কৰা হৈছে এনেদৰে— 'সংস্কৃত ব্যাকৰণ'। মন কৰিবলগীয়া যে এই পাঠ্যবিষয়টি দুটা খণ্ডত ভাগ কৰা হৈছে।

এই পাঠ্যবিষয়টিৰ প্রথম খণ্ডত সাতটা (৭) অধ্যায় আছে।

পাঠ্যবিষয়ৰ প্রথম খণ্ডৰ অধ্যায়সমূহক এনেদৰে নামকৰণ কৰা হৈছে—

১) সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশ

২) পাণিনি ব্যাকৰণ সম্প্রদায় —এটি আলোচনা

৩) অপাণিনীয় ব্যাকৰণ সম্প্রদায় —এটি আলোচনা

৪) পাণিনীয় প্রত্যাহাৰ

৫) শব্দৰূপ

৬) সংস্কৃত সংখ্যাবাচক শব্দ আৰু

৭) ধাতুৰূপ।

দ্বিতীয় খণ্ডৰ অধ্যায়সমূহ হ'ল—

৮) সন্ধি

৯) কাৰক-বিভক্তি

১০) সমাস

১১) কৃৎ প্রত্যয়

১২) তদ্ধিত প্রত্যয়

১৩) স্ত্রী প্রত্যয় আৰু

১৪) বাচ্য আদি বিষয় আলোচনা কৰা হৈছে।

খণ্ড পৰিচয় ঃ সংস্কৃত ব্যাকৰণ

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে আগবঢ়োৱা ষাণ্মাসিক পদ্ধতিৰ স্নাতক পাঠ্যক্রমৰ প্রধান তথা ঐচ্ছিক সংস্কৃতৰ দ্বিতীয় পাঠ্যবিষয়ৰ প্রথম খণ্ডৰ বাবে এই পাঠখিনি প্রস্তুত কৰা হৈছে। এই খণ্ডটিত সাতটা অধ্যায় সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। সেইসমূহ হ'ল—

অধ্যায় ১ ঃ সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশ

অধ্যায় ২ ঃ পাণিনি ব্যাকৰণ সম্প্রদায় —এটি আলোচনা

অধ্যায় ৩ ঃ অপাণিনীয় ব্যাকৰণ সম্প্রদায় —এটি আলোচনা

অধ্যায় ৪ ঃ পাণিনীয় প্রত্যাহাৰ

অধ্যায় ৫ ঃ শব্দৰূপ

অধ্যায় ৬ ঃ সংস্কৃত সংখ্যাবাচক শব্দ

অধ্যায় ৭ ঃ ধাতুৰূপ

এই পাঠ্যবিষয়টি অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ লগে লগে সোঁ তথা বাঁওফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব। এইবোৰে মূল পাঠত উল্লেখ থকা দৰকাৰী ধাৰণাসমূহ সৰল অর্থত বুজি পোৱাত সহায় কৰিব। **'জানি থোৱা ভাল'** বাকচবোৰত মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূর্ণ তথ্যৰ সম্ভেদ আছে। আকৌ, প্রতিটো শাখাৰ অধ্যয়নৰ অন্তত **'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ'** যোগে আগবঢ়োৱা প্রশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্রগতি সম্পর্কে স্বপৰীক্ষণৰ সুবিধা প্রদান কৰিব। অধ্যয়নৰ লগে লগে উক্ত প্রশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহ লিখি শেষত দিয়া **'অগ্রগতিৰ খতিয়ান'**ৰ সৈতে ৰিজাই চোৱাটো অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়টিত আলোচিত বিভিন্ন ধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়নৰ বাবে **'অধিক জানিবলৈ'** শিতানত উল্লেখ থকা গ্রন্থসমূহ সাৰথিস্বৰূপ। অধ্যায়বোৰৰ শেষত কেইটিমান **'আৰ্হি প্রশ্ন'** তুলি দিয়া হৈছে। শেষৰ অধ্যায়টিৰ পাছত কেইখনমান **'প্রসঙ্গ পুথি'**ৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে। সেইকেইখন পুথিৰ সহায়েৰেই মূলতঃ এই পাঠ্যবিষয়ত উল্লেখ থকা অধ্যায়সমূহ প্রস্তুত কৰা হৈছে। আপুনি বিশদভাৱে কোনো বিষয় জানিবলৈ হ'লে সেইকেইখন অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।